

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

R.A.Axrorova	
«Yosh» tushunchasining lingvistik talqini	317
Г.М.Хошимов	
Некоторые константы грамматики, касающиеся структурных особенностей гипотаксемы с адвербиальным компонентом темпоральности.....	322
N.Z.Abduraxmonova, O.O.Yulbarsov, G'.G'.Abduvaxobov	
Neologizm – kompyuter lingvistikasida tahlil birligi sifatida	329
M.Sharipova	
Ingliz tilida onomatopeik so'zlarning fonosemantik tahlili	334
A.O'.Abdullayev	
Ramzlarda shakl va mazmun munosabatlari.....	337
O'.A.Xudoynazarova	
Islom ta'limoti asosida shakllangan diniy barqaror birikmalar	344
F.R.Turg'unova	
Grammatik kompressiya orqali yangiliklar sarlavhalarini optimallashtirish. Strategiyalarni o'rganish va auditoriyani jalb qilish	349
M.A.Abduvaxobova	
Fransuz va o'zbek tillaridagi "Famille" – "Oila" semantik maydoniga doir	354
M.A.Kurbanov	
Muloqotda noverbal vositalar yordamida madaniyat, urf-odatlar va adab shakllarining ifoda etilishi.....	358
M.M.Kaxarova, Sh.B.Tolipova	
Nemis tilida og'zaki nutqni hamkorlik orqali rivojlantiruvchi mashq turlari va ulardan samarali foydalanish	364
M.Karimov	
"O'tkan kunlar" romanidagi o'xshatishning inglizcha tarjimalarda aks etish masalalari	368
X.P.Муртозоев	
Вижагиҳои савти ва услубии ҳодисаи афзоиш дар ашъори намояндагони сабки хурсонии адабиёти тоҷику форс.....	374
N.N.Odilova	
A comparative analysis of spellonyms in contemporary english and uzbek literature	384
M.B.Shamsiyeva	
Peyzaj matni murakkab sintaktik butunlik sifatida.....	388
I.T.Rustamov	
Ingliz va o'zbek folklor janr matnlarining semantik maydoni	392
K.Yu.Feryza	
Многоаспектная природа английских и русских провербиальных фразеовербализаторов концепта «head/голова/глава» и их лингвостилистические особенности	396
C.Э.Саидова	
Манзараи этники-диалекталии аҳолии сурхондарёи шарқӣ.....	401
G.A.Komilova	
Ingliz tilida siyosatchilar nutqida stilistik vositalarning nutq ta'sirchanligini oshirish vositasi sifatida qo'llanilishi	406
C.Ч.Маҷитова	
Антропонимҳо – ифодагари хислатҳои инсон дар ғазалиёти абдурахмони ҷомӣ.....	410
M.A.Matmusayeva	
Maktabgacha ta'limda o'yinlar- soha terminlari sifatida	419
Y.Sh.Shuxratova	
Sintaktik sathda o'xshatishlarning tabiatiga doir	423
H.H.Xoldorova	
Study of the concept of "Field" in modern linguistics	426
D.I.Mirzayeva	
Contextual-semantic analysis of fixed similes in english.....	429
K.T.Israilova	
Ijtimoiy tarmoqlar tili va medialingvistika tavsifi.....	432

**ВИЖАГИҲОИ САВТӢ ВА УСЛУБИИ ҲОДИСАИ АФЗОИШ ДАР АШӢОРИ
НАМОЯНДАГОНИ САБКИ ХУРОСОНӢИ АДАБИӢТИ ТОҶИКУ ФОРС****TOJIK-FORS ADABIYOTI VAKILLARI XUROSON USLUBIDAGI SHE'RIYATINING
ORTTIRMA FONETIK O'ZGARISHLARNING XUSUSIYATLARI****О ФОНЕТИЧЕСКИХ И СТИЛИСТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ РОСТА СОБЫТИЯ В
ПОЭЗИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СТИЛЯ ХУРАСАНИ****ON THE PHONETIC AND STYLISTIC FEATURES OF THE EVENT OF GROWTH IN THE
POETRY OF REPRESENTATIVES OF THE KHORASAN STYLE****Муртозоев Холмурод Ризокулович ****Доктори фалсафа (PhD), ассистенти кафедраи филологияи тоҷик ва забонҳои шарқи
хориҷии ДДС****Аннотатсия**

Дар мақола сухан дар бораи вижагиҳои савтӣ ва услубии ҳодисаи афзоиш дар ашъори намояндагони сабки хуросонӣ меравад. Азбаски забони тоҷикӣ таърихи мулониро паси сар карда, дар замони Сомониён ба қуллаи баланди инкишофи худ расидааст, аз мутолраву таҳлили осори ин давр маълум шуд, ки дар ашъори намояндагони сабки хуросонӣ ҳодисаи афзоиширо ба мушоҳида расидаву баъзеи он то имрӯз идома дорад. Дар ин осор бештар овозҳои (садонок, ҳамсадо ва ётбарсарҳо) а, о, у, и, ё, ӯ, ӣ, ҳ, ё ва ғайраҳо афзуда шудааст, ки дар мақола маридаи муҳокима ва баррасӣ қарор додаем. Ҳодисаи мазкур ҳарчанд бештар ҳоси илми фонетика аст, аммо, вижагиҳои услубӣ, морфологӣ ва мутаассирии шеърӣ шоиронро таъмин намудааст. Дар баробари инҳо, баъзе фонемаҳои афзудашуда воситае шудаанд, ки тавассути онҳо аз оғози забони гуфтугӯи умумии тоҷикии дарӣ ва шеваҳои он хабардор мешаавем. Ҳамчунин, тавассути ҳодисаи афзоиш ва қорбасти он дар шеърӣ сабки хуросонӣ, шоирон муродиҳои савтии баъзе вожаҳоро бунёд намудаанд, ки он бо баракоти ашъори эшон то ба имрӯз дар таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ боқӣ мондааст.

Annotatsiya

Maqolada tojik-fors adabiyoti vakillari xuroson uslubidagi she'riyatining orttirma fonetik o'zgarishlarning muhim xususiyatlari yoritilgan. Tojik tili qadim tarixiy davralarni boshidan o'tkazib, Somoniylar davrida mukammal shakllanib bo'lgan. Tojik-fors adabiyoti vakillari xuroson uslubidagi she'riyatining tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ldiki, ushbu uslubdagi she'riyatda orttirma fonetik o'zgarish hodisasiga o'chratgan so'zlarning ba'zisi hozirgi adabiy tojik tilida ham davom etgan. A, o, u, o', y, h, y (ё-yo) kabi harflar ushbu davr she'riyatida ko'proq orttirma fonetik hodisasiga o'chratgan. Ortirma o'zgarishi asosan fonetik hodisa bo'lsa ham, biroq uslub, morfologiya va shoirlar she'riyatining ta'sirchan bo'lishiga ham ta'sir etilgan. Shu bilan birga, orttirma bo'lgan ba'zi harflarning vositasida qadimgi tojikiy-dariy tilining shakllanishi, uning umumiy uslubining avvalgi holati va ba'zi bir shevalari to'g'risida xabardor bo'lamiz. Shularning barobarida, aynan orttirma fonetik hodisasi natijasida, shoirlar tomonidan ba'zi so'zlarning fonetik sinonimlari paydo bo'lgan va xuroson badiiy-ijodiy uslub vakillari she'riyatining fayz-barakati bilan, bugungacha tojik adabiy tilining lugat tarkidida qolgan.

Аннотация

В статье говорится о фонетических и стилистических особенностях события роста в стихотворениях представителей хорасанского стиля. Таджикский язык прошел долгую историю и достиг пика своего развития во времена сомонитов. Как стало ясно из прочтения произведений и данного анализа, в стихах представителей хорасанского стиля мы можем наблюдать феномен роста, часть которого продолжается и по сей день. В данной работе добавлены дополнительные буквы (гласные, согласные) букв а, о, и, я, у, ё или и т. д., которые мы проанализировали выше. Хотя это событие более характерно для фонетики, оно обеспечивает стилистические, морфологические и экспрессивные особенности поэзии поэтов. Наряду с этим, некоторые увеличенные фонемы стали средством, с помощью которого мы можем узнать о зарождении общего дари-таджикского разговорного языка и его стилях. Также, благодаря его развитию и использованию в поэзии хорасанского стиля, поэты создали звучные синонимы некоторых слов, которые благодаря их стихам сохранились в лексике таджикского литературного языка до сегодняшнего дня.

Abstract

The article deals with the phonetic and stylistic features of the growth event in the poems of the Khorasan style. The Tajik language has a long history and reached the height of its development in the time of the Somonites. As has become clear from the reading of the works and this analysis, we can observe a phenomenon of growth in the poetry of representatives of the Khorasan style, some of which continues to this day. In these works, the letters а, о, и, я, and , у, ё

TILSHUNOSLIK

or etc., which we have analysed above, have been joined by other letters (vowels, consonants). Although this event is more characteristic of phonetics, it provides stylistic, morphological and expressive features of the poets' poetry. At the same time, some increased phonemes have become a means by which we can learn about the origins of the common Dari-Tajik spoken language and its styles. Also, thanks to the development and use of the Khorasan style in poetry, poets created sonorous synonyms for some words, which, thanks to their poems, have been preserved in the vocabulary of the Tajik literary language to this day.

Калидеожаҳо: сабки хуросонӣ, забони тоҷикӣ, шеър, шоирон, вожа, луғат, маъно, ҷумла, адабӣ, афзоиш, сода, ҳалқӣ, услуб, ҷонишин, феъл, садонок, ҳамсадо, пешоянд, пайвандак, алифи ишбоъ, алифи зоида, овози миёнҷии ҳамза, вове атф, вове маъдуле, нидо, дуъо, (а, о, у, и, ё, ў, ҳ, ғ).

Kalit so'zlar: xuroson badiiy-ijodiy uslub vakillari, ortirma, fonetika, o'zgarish, muhim xususiyatlar, she'r, shoir, ma'no, oddiy, olmosh, fe'l, unli, undosh, old qo'shimcha, bog'lovchi, alifi ishbo', alifi zoida, hamza alomati, atf, vovi ma'dula vovi, savt, duo (a, o, u, o', y, h, y (ë-yo)).

Ключевые слова: Хорасанский стиль, таджикский язык, поэзия, поэты, слово, словарь, значение, предложение, литературный, рост, простой, народный, стиль, местоимение, глагол, гласные, согласные, приставки, союзы, алиф ишбы, алифи зоида, средний голос хамзы (твёрдый знак), вове атф, вове мадулы, частица, междометие (а, о, у, и, у, у, х, ё).

Key words: Khorasan style, Tajik language, poetry, poets, word, dictionary, meaning, sentence, literary, growth, simple, folk, style, pronoun, verb, vowels, consonants, prefixes, conjunctions, alif ishba, alifi zoid, middle voice of hamza (hard sign), vova atf, vova madula, particle, interjection (a, o, y(u), u(i), ŷ(u), ŷ(y), x(h), ë(yo)).

САРСУХАН

Асоси вижагӣҳои забони ашъори шоирони сабки хуросониро ҳамон вижагӣҳои адабӣ ва лингвистӣ ташкил медиҳанд, ки дар оғози бунёди сабки хуросонӣ (осори ҳалқӣ ва нахустин шоирони форсигӯӣ) ба вучуд омада буданд. Аммо, он вижагӣҳо ба таври шахшудамонда ё як қолаб идома накарда, балки рӯз то рӯз ҳам аз ҷиҳати бадеӣ ва ҳам лингвистӣ ва истифодаи санъатҳои бадеӣ такмил ёфта, рушд намудааст. Дар ин самт, хидмати шоирони пеш аз Рӯдакӣ – шоирони давраи Тоҳириёну Саффорӣён ва ҳамзамонони Рӯдакӣ, ба мисли Абӯҳафси Сугдӣ, Масъуди Марвазӣ, Сипехрии Бухорӣ, Равнакии Бухорӣ, Аҳмади Бармакӣ, Шаҳиди Балхӣ, Фароловӣ, Шокири Бухорӣ, Ҷуллоби Бухорӣ, Абулҳасани Муродӣ, Абулмуайяди Балхӣ, Таҳорӣ, Абӯисҳоқӣ Ҷӯйборӣ, Абулмасали Бухорӣ, Абулалои Шуштарӣ, Робиа бинти Каъб, Абулхусайни Хориҷӣ, Сонеи Балхӣ, Балъамӣ, Абӯшақури Балхӣ, Абӯтоҳири Хусравонӣ, Иммокаи Марвазӣ, Абулаббоси Марвазӣ, Башшори Марғазӣ, Майсарии Ҳаким, Дақиқӣ, Хусравии Сарахсӣ, Абулҳасани Оғоҷӣ, Мунҷики Тирмизӣ, Абулқосими Фирдавсӣ ва даҳҳо шоиру нависанда ва таърихшиносони алоҳидаро зикр карда метавон, ки барои бунёди забон ва адабиёти тоҷикӣ дар асрҳои нӯҳу даҳ дар паҳлӯи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ истода, бо забони тоҷикии дарӣ афкори андарзӣ, таълимӣ ва таърихӣ худро баён кардаанд.

Сарфакорӣ ва осонбаёнӣ – ду қонуни асосии фонетикии нутқи инсон мебошад. Нутқи инсонро муҳаққиқон ба "ҳалқаҳои занҷир" монанд кардаанд, ки бо ҳам муттасил ва пайваста буда, истеъмоли онҳоро меъёр ва талаботи забон муайян мекунад. Бинобар ақидаи муҳаққиқин, хусусиятҳои занҷири гуфтор иборатанд аз аллитератсия (нағмаи ҳуруф), монандшавӣ, таҳфиф, афзоиш, қоҳиш, ҷойивазкунӣ, бадалшавӣ ва монанди ҳаминҳо.

Яке аз вижагӣҳои асосии услуби нутқи шифоҳӣ хаттии шоирон, ки аз замони пеш маъмул будаву то ба имрӯзҳо идома кардааст, ҳодисаи афзоиш мебошад. Вижагӣҳои савтӣ ва услубӣ ҳодисаи афзоишро дар ашъори намоёндагонӣ сабки хуросонӣ марида таҳлилбаррасӣ қарор гирифтааст.

МЕТОДҲО ВА ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ

Дар сабки ин давра, бештар истифодаи "овози миёнҷии ҳамза" [4. 45], ки мутобиқи алифбои имрӯза ҳарфи ӣ меғӯем, бисёр қорбаст шудааст. Яъне дар вожаҳое, ки ҳиҷои охир бо садонокҳои о ва ў анҷом мепазирад, овози ӣ, ки таърихан дар таркиби калимаҳо вучуд дошт, гоҳе барқарор ва гоҳе ҳазф мешавад, ки дар илми забоншиносии имрӯза, мансуби ҳодисаҳои фонетикии афзоиш ва қоҳиш мебошад.

Ба қоре, ки тадбир бояд дар ўй,

Нашояд газоф андар ў қард рӯй. [15. 77]

Оид ба ҳодисаи афзоиши овози миёнҷии ӣ аз осори Абӯшақури Балхӣ, ки яке аз шоирони барҷастаи адабиёти аҳди Сомониён буда, барои покизабаёнӣ забони тоҷикӣ-форсӣ хизмати босазое кардааст, чанд намуна меорем. Шоирони ин аҳд вожаҳои ўй, сояӣ, ҳумой,

қабой, Худой, орзӯй, гулӯйро бо илова намудани ҳамсадои ӣ корбаст намуда, ҳам меъёри арӯзӣ ва ҳам меъёри забониро устодона адо намудаанд:

Ба даймоҳ ар эдун ки хоҳад Худой,
Бипӯшам ба разм оҳанин қабой. [2. 264]
Бадандеш душман бувад велҷӯй,
Ки то чун ситонад аз ӯ чизи ӯй.
Ҷавон то-ш пирӣ наёяд ба рӯй,
Ҷавонӣ биомурғ наздики ӯй.
Зи дидор хезад ҳазор орзӯй,
Зи чашм аст, гӯянд раҷди гулӯй. [15. 87-88]

Яке аз вижагиҳои асосии овози миёнҷии ӣ ин аст, ки дар баъзе маврид афзуда шавад, дар дигар ҳолат аз таркиби ҳамон вожае, ки таърихан ҳамсадои ӣ дошт, коҳиш ёфтааст. Ин ҳодисаро дар осори боқимондаи аксар шоирони ҳамасри Рӯдакӣ дида метавонем. Ин шоирон овози миёнҷии ӣ-ро на фақат барои ҳалосӣ аз душворталаффузӣ, балки барои зебобаёнию як навъ хушоҳангӣ истифода бурдаанд. Масалан, дар байти поён, ки вожаи сӯй (тараф, самт, ҷониб-Х.М) дар ду ҳолат омадааст:

Нарм-нармак чу арӯсе, ки ғаранд омада буд,
Боз он сӯй барандаш, ки аз он сӯ боз о. [2. 195]

Ба фикри мо, шояд ҳамсадои ӣ аз зумраи фонемаҳое бошад, ки дар осори манзуми сабки хуросонӣ нисбат ба дигар овозҳо бисёртар барои ҳодисаи афзоиш корбаст шудааст. Дар мисраи аввали байти поёнӣ фонемаи ӣ бар ҷонишини шахси сеюми танҳо (ӯ) ва дар мисраи сонӣ ба вожаи рӯ илова карда шудааст:

Чунон к-ин табъ гардад бод боз ӯй,
Ҳамегардад, суи иллат ниҳад рӯй. [2. 226]

Чунонки мебинем, дар ин маврид ҳамсадои ӣ ба калимаҳо танҳо ба хотири вазну қофия илова карда шудааст, ки инро дар забони наср қариб мушоҳида намекунем.

Дар назм ҳодисаи афзоишро шоирон дар баробари риояти талаботи савтию сабки ва ҳам ба хотири талаботи тобишҳои услубӣ корбаст намудаанд. Чунонки дар байти поёнӣ афзоиши ҳамсадои ӣ ба хотири вазифаи вазни шеърӣ ва ҳам услубан ба вазифаи пасоянди -ро омадааст:

Зи гӯянда бипзир беҳ дини ӯй,
Биёмӯз аз ӯ роҳу оини ӯй. [2. 249]

Дар байти зер ба хотири равонӣ омадааст:

Пиёда бирафтанд то пеши ӯй,
Бад-он остона ниҳоданд рӯй. [2. 260]

Дигар афзоиши таърихии ҳарфи в (вови атф ё вови маъдуле) мебошад, ки "дар сабки хуросонӣ о талаффуз мешудааст. Дар форсии бостон ҳарфи рабти атф uta, дар форсии миёна (пахлавии сосонӣ) ud буда, дар аввалҳои забони форсии дарӣ, яъне аввалҳои давраи сабки хуросонӣ о талаффуз мешудааст" [4. 85]. Мувофиқи имлои имрӯзаи забони тоҷикӣ, вови афзоишдаро дар дохили қавсӣ менависем. Аз осори мазкур вожаҳое, ки бо афзоиши вови атф дида шуд, аз қабилӣ инҳоянд: солх(в)ард, х(в)ост, х(в)ар, х(в)об, х(в)оҷа, Х(в)оразм ва ғайра:

Сард аст рӯзгору дил аз меҳр сард не,
Май солхӯрда бояд, мо солх(в)ард не. [2. 86]
Рафт дар тангӣ ба дарё обх(в)ост,
Роҳи дур, аз назди мардум дурдаст. [2. 103]
Сияҳосаву дуну пурх(в)ар бувад,
Шутурвор доим ба нишх(в)ар бувад. [2. 104]

Афзоиши ин вов, дар алифбои имрӯзаи форсӣ низ идома дорад. Масалан, х(в)ондан, Х(в)оразм, х(в)оҳар, ...

Дигар яке аз ҳодисаҳои афзоиши фонемаҳо дар осори сабки хуросонӣ ин аст, ки агар пеш аз ҷонишини шахси сеюми танҳо – ӯ ва ҷонишинҳои ишоратии он, ин пешоянди ба ояд, байни пешоянд ва ҷонишин ҳамсадои –д- афзуда мешудааст. Намунашро дар ҷадвал метавон чунин нишон дод:

тоҷикӣ	форсӣ	овонавишти форсӣ	овонавишти тоҷикӣ
ба ӯ	به + او = بدو	Bedu	бад-ӯ
ба он	به + آن = بدان	Bedon	бад-он
ба ин	به + این = بدین	Bedin	бад-ин

Инак, чанд намуна:

Он талху бад-ӯ умри талх ширин,

Он зарду бад-ӯ рӯи зард ҳамро. [2. 413]

Агар хоҳӣ, ки хубонро ба рӯи худ ба ҳаҷр оӣ,

Яке рухсори хубатро бад-он хубон баробар бар. [2. 26]

Бад-ин сон ҳамерафт бо тез ҳашм,

Пур аз хун шуда дил, пур аз об чашм. [2. 268]

Дар луғатҳои тафсири ва андешаи забоншиносии пешиниён ҳодисаи афзоиши д-ро на аз худӣ он, балки аз алифи пешоянди ба/бо/бе ва талаби алифи ҷонишинҳо медонанд. Чунонки, Ҷалолуддин Ҳусайни Инҷу дар “ойини шашум”-и муқаддимаи “Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ” гуфтааст: “Дар баёни табдили ҳар як аз ҳуруфи бистучаҳоргона ба ҳарфи дигар. Дар баъзе аз луғот ба ҷиҳати суҳулат ва осонии муншиён ва шуаро чунин ки табдили “алиф” ба ду ҳарф, яке ба “дол” монанди бо ин – бад-ин, бо он – бад-он...” [17. 170]. Ҳамин маъноро Муҳаммадхусайни Бурҳон ҳам дар муқаддимаи “Бурҳони Қотеъ” зикр кардааст. [ниг. 11. 24].

Ҷозиуддин Бодшоҳи Ҷозӣ, дар заврақи сиву якуми қулзуми ҳафтум (боби ҳафтум)-и фарҳанги “Ҳафт қулзум”, чун Ҳусайни Инҷу хабар додааст: “Заврақи сиву якум. Дар баёни “алиф”-е, ки бадал аз “дол” гардад. Аз лафзи бад-ӯ ва бад-ин, ки дар асл ба ӯ ва ба ин бувад, Ҷомӣ гӯяд, байт:

Бад-ӯ гуфт, эй азиз, ин доварӣ чанд,

Гуноҳе на бад-ин хорем мапсанд” [17. 261]

Мувофиқи нишондоди ин луғатнигорон, пас то ҳақде афзоиши фонемаи д дар мавридҳои зикршуда, бо алифи ҷонишинҳо вобаста аст, ки яке аз вижагиҳои хати форсӣ мебошад. Пас, аз нигоҳи илми забоншиносии тоҷикӣ имрӯза метавон чунин хулоса кард:

Аслан, дар имлои форсӣ худӣ ҷонишини ӯ(ӣ) (اوى), ки дар забони тоҷикӣ ба ҷои вай ҳам меояд, алиф (ا) изофа шуда ва дар ҷонишинҳои ишоратии ину он (این ва آن) ҳамин ҳолат. Вале мутобиқи имлои имрӯзаи забони тоҷикӣ аз ҷонишини ӯ(ӣ) ва ӣ(ӣ) маҳз алиф коҳиш ёфта шакли ӯ(ӣ) ва ин-ро гирифтааст. Алиф ва вов (ا) танҳо дар хатти форсӣ барои ифодаи ҷонишини шахси сеюми танҳо (ӯ) ва ҷонишини ишоратии ин меояд. Хулоса ин аст, ки то ба имлои имрӯзаи забони тоҷикӣ омада расидани таркибҳои бад-ӯ, бад-ин, бад-он ду ҳодисаи фонетикӣ – аввал афзоиши д ва баъдтар таҳфифи алифу вов аз ҷонишини ӯ (اوى) ва алиф аз ҷонишини ишоратии ин (این)-ро аз сар гузаронидааст.

Ногуфта намонад, ки чунин ҳодисаи фонетикӣ мо дар имлои алифҳои форсии арабиасос ва крилӣ мушоҳида мекунем. Дар асл, пешоянди ба дар форсии бостон – patiy ва дар форсии миёна шакли pad / bad-ро дошта, дар давраи нави забон ҳангоми бо ҷонишинҳо омадан шакли куҳани он барқарор мешавад.

Ба ҳодисаи афзоиши осори ин давра метавон “алифи ишбоъ” [4. 85] ё “алифи васлӣ”-ро ҳам илова кард. Бинобар нишондоди луғатнигорон, ки аксар дар муқаддимаи фарҳангҳо аз иловаи ин фонема ёд кардаанд. Афзоиши ин фонема ба зарурият дар назму наср дида шавад ҳам, аммо асосан ҳоси назм мебошад ва сабабаш ин ки бо изофаи он қолаби шеър ва оҳангро риоя мекардаанд. Дар ин ҳолат ҳам гунаи вожаҳо ба амал меомад.

Доир ба вижагиҳои афзудани ин овоз фикрҳои зиёде дар луғатҳо, нахустин осори баҳшида ба илми бадеъ ва китобҳои сабқшиносӣ рисолаҳои илмӣ гуфтаанд. Аммо, афзоиши “алиф”, ки дар осори тоҷикӣ – дар матни осори сабки хурсонӣ ва гоҳе ҳоло ҳам истифода мешавад, ба тамом иқтибос аз забони арабӣ доништан дуруст нест. Ё “алифи ишбоъ”-ро аз дигар алифҳое, ки дар назму насри сабки хурсонӣ итлоқ кардаанд, омехта набояд кард. Дар ин бора фикрҳои мухталиф вучуд дорад. Зиё Қосимӣ, “алифи ишбоъ”-ро танҳо ҳоси назм ва ҷои онро охири калимаҳо доништа, бо маълумоти Шамс Қайси Розӣ иктифо мекунанд. Аммо, дар мисолҳои овардааш, “алифи ишбоъ” набуда, балки “алифи нидо” барои ифодаи бисёр омадааст.

Ба рӯзи неки касон гуфт то ту ғам нахӯрӣ,
Басо касо, ки ба рӯзи ту орзуманд аст. [4. 85]

Мисоли инро дар осори ҳамасрони Рӯдакӣ ҳам дида метавонем:

Басо касо, ки чавин нон ҳаменаёбад сер,
Басо касо, ки бара-сту фарахша бар хонаш. [2. 139]

Алифи ишбоъ мувофиқи ахбори муқаддимаи луғатҳо, танҳо дар вожаҳои меояд, ки бо овози л (ل-лом) охир пазируфта бошад. "...онро мутакаллим аз алифи итлоқи арабон гирифтаанд. Чун арабон дар қофияи камол ва ҷамол ҳар гоҳ вазн иқтизое кунад ва лом дар маҳалли фатҳа бошад, алифе бад-он илҳок кунанд ва камоло ва ҷамоло гӯянд..." [11. 27]

Ниҳоят, доир ба фонемаи "алиф" чӣ дар осори сабки хуросонӣ ва чӣ баъдина, бояд қоидаи вижагии ин овозро зикр кард. Ҷои ин овоз аввал, мобайн ва охири калимаҳо мебошад ва дар ҳар маврид хусусиятеро зоҳир мекунад. Алиф аслан ду хел мешавад – аслий ва васлӣ. Аслий он аст, ки дар ҳуди таркибу сохти калима вуҷуд дорад, ки ҳазфи он нодуруст мебошад, зеро он ба маънои луғавӣ вобастагӣ дорад: афт, об, амон, андом, алфанҷ, одоб ва ғайра, ки алифро ҳазф кунем, маънои вожаҳо халал меёбад. Навъе аз вожаҳо ҳастанд, ки бо таҳфифи алифи аслий маънои онҳо коста намешавад: устухон, стухон, афтон, фитон,... гоҳе, алифи аслии таркиби вожа барои тартиби вазни шеър мумкин аст ба садоноки дигар иваз шавад.

Васлӣ он аст, ки дар калимаҳои, ки дар ҳолати холис алиф надоранд, аммо бинобар тақозои мавзӯ, жанр услуб, ба онҳо алифе афзуда мекунад, ки маънои луғавӣ тағйир напазируфта, баръакс, оҳангноки ва таъсири сухан бештар мешавад. Ҷои афзоиши онҳо дар калима – аввал, мобайн ва охир мебошад.

Аз ашъори намоёндагони сабки хуросонӣ оид ба ҳодисаи афзоиши алиф дар аввали вожаҳо, метавон чунин намуна овард: бо / або, бе / абе, бар / абар, бедониш / абедониш, бедод / абедод:

Або, ин ҳама дини дигар ниҳод,
Раҳи бутпарастӣ зи пас барниҳод. [2. 253]

Абар дасти он Бедирафши палид,
Шавад шоҳи озодагон нопадид. [2. 275]

Муқоисаҳо нишон медиҳанд, ки то ҳадде дар ин маврид шакли қадимаи пешоянди бо барқарор шудааст, зеро ин пешоянд дар форсии миёна дар шакли abāg / arāk / abā ҷой доштааст.

Ин ҳодисаро на фақат ҳодисаи фонетикӣ, балки ҳодисаи сарфӣ (морфологӣ) ҳам доништан метавон, ки пешояндҳо, исмҳо ва феълҳо дар асри даҳ дар қадом шакл корбаст мешудаанд. Ин шаклҳо гунаи овоии вожаҳои имрӯза мебошанд. Афзудани садонок дар аввали ин вожаҳо "дар маъно дахле надорад ва дар ҳаракат тобеъ мешавад ва ҳарфи сари калимаро дар сулосӣ ва рубой ва хамосӣ". [17. 258]. Ин ахбори соҳиби "Ҳафт кулзум", фикрҳои болиро собит мекунад. Дар байти зерин услубан вожаи дониш бо васл ё афзоиши алиф бо пешванди бе- омада ба хушонагӣ ва таъсири сухан мусоидат карда, аз вожаи дониш, ки аз нигоҳи морфологӣ исми маънист, исми шахс сохтааст.

Абедонишон бори ту кай кашанд,
Абедонишон душмани донишанд. [15. 71]

Дар мавриди пешванди абе– меафзоём, ки ин пешванд ҳанӯз дар осори форсии миёна, дар ҳамин шакли абё дида мешавад ва аз ҷумлаи пешвандҳои аслии забони тоҷикӣ ҳисоб мешавад.

Алифҳое, ки дар мобайн ва охири калима илҳок мешаванд, вобаста ба матн ва услуби сухан тобиши муассирӣ пайдо карда, бештар ҳолати эҳсосӣ, умед ва дуоро ифода мекунад.

Якум, алифе, ки пеш аз ҳарфи охири вожа афзуда мешавад ва маънои дуои неку бад мекунад. Дар осори сабки хуросонӣ ин калимаҳо ба маънои дуо дида шуд: бимонод/бимонад, кунод/кунад, бимирод/бимирад.

Профессор М. Қосимова ин ҳодисаро ба сиғаи дуоии феъл вобаста доништа, чунин афзудааст: "Ин сиға ба воситаи илова кардани морфемаи од (оз) ба асоси замони ҳозира феъл сохта мешавад: аз феъли рафтан=рав+од (оз) =равод (раво)]...

Бимонод то ҷовидон номи ӯ,
Ҳама меҳтарӣ бод фарҷоми ӯ. [6. 225]

TILSHUNOSLIK

Ин навъи феълҳои сифаи дуо дар осори назму насри сабки хурсонӣ бисёр дида мешавад:

Даъвати ман бар ту он шуд, к-Эзидат ошиқ кунод,
Бар яке сангиндиле номехрубон чун хештан. [12. 30]

Ҳамчунин, садонокӣ а (алиф)-е, ки дар пасванди вожаҳо (ситамгор/ситамгар, сабуксар/сабуксор//), вожаҳои такрорӣ ё зарфҳо (даводав, хандоханд, пешопеш, дӯшодӯш, кашокаш), ки имрӯз миёнванд гӯем ва дар калимаҳои мураккаби типӣ пайваст бо истифода аз муодили он, яъне миёнванди у хеле бисёр корбасти менамоям (рафтуомад, омадурафт, чустучӯ, додугирифт) баринҳоро ном бурда метавон, ки дар забони тоҷикӣ аз асри даҳ маъмул будаанд.

Афзоиши садонокӣ о дар охири вожаҳо, мисли ҳодисаи алифи васлӣ мебошад. Яъне ин садонокро бо вучуди дар охири вожаҳо илова намудан, маъноӣ луғавӣ вожа тағйир наёфта, балки барои ифодаҳои эҳсосӣ, дуо, нидо ва ҳолати ботинӣ шахсро ифода кардан илова мекунанд.

Аввал, алифи нидо, ки барои ба муҳотаб ё ҷамоате муроҷиат кардан, аз он корбасти мекунанд. Аммо, вижагии асосӣ алифи нидо аз дуо дар ин аст, ки алифи нидо ҳамеша бо исмҳои ояда, алифи дуо танҳо дар охири феълҳо меояд. Мисоли инро ҳанӯз дар осори давраи аввали Ислом ба Мовароуннаҳр ва умуман нахустин осори халқӣ, ки заминаҳои аввалини сабки хурсонист, дида метавонем:

Шоҳо, Худойгоно,
Баофарин шоҳӣ. [2. 13]

Дар калимаҳои шоҳ ва худойгон алиф ҳарфи нидост ва шоҳу худойгоно мунодо, яъне нидокардашуда мебошанд.

Бародарони мано, 3-ин сипас сияҳ макунед,
Ба мадҳи хоҷаи Хатлон ба ҷашнҳо хома. [2. 445]
Меҳтаро, бор Худоё, малики Бағдод,
Садаи сию якум бар ту муборақ бодо! [2. 194]

Дар байти аввал алифи нидо, ки услубан ба муҳотаби шоир нигаронида шудааст, дар охири ҷонишини шахси якуми танҳо – ман+о васл шудааст.

Дар байти сонӣ ду ҳодиса ва ду шакли афзоиши алифро мебинем: дар вожаҳои меҳтаро, Бағдод, алифи нидой буда, дар охири мисраи дуюми феъли бодо алифи дуост. Дар калимаи Худо+ё алифи зоида мебошад.

Дар байти зерин, нидои эътирозии шоир ифода ёфтааст:

Ҷаҳона, ҳамоно фусунию бозӣ,
Ки бар кас напояю бо кас насозӣ. [2. 334]

Шоирон дар ифодаи эҳсосот ё муроҷиату дуо, дар охири феълҳои садонокӣ о//а-ро афзуда, услуби равону хуберо ба кор бастаанд. Ин ҷо ҳам дуои нек ва ҳам дуои бад дар назар аст. Ҷунони, Муҳаммад Ҳусайни Бурҳон гуфтааст: "Ва дувум алифест, ки ифодаи маънии дуо кунад, аам аз неку бад, ҳамчу байт:

Ҳеҷ кас бар ҷои ту наншинадо,
Рӯзи шодӣ душманат кам бинадо!" [11. 27]

Пас аз ин маълум мешавад, ки сифаи дуо ё умуман феълҳои, ки ифодаи дуо кунанд, онҳо на ҳама вақт ба воситаи илова кардани пасванди –од (оз) бар асоси ҳозираи феъл сохта мешаванд, ки профессор Қосимова зикр кардааст [5. 65; 6. 225]. Феълҳои дуо бо афзудани садонокӣ о//а (алиф) дар охири феълҳо ҳам сохта мешаванд, ки байти болоӣ исботи ин фикр аст. Ҷунони аз ин байт маълум шуд, калима (феъл)-и наншинадо, ки ифодаи дуои нек аст, аз ҷиҳати сохти морфологӣ вижагии хос дорад, ки метавон чунин ташреҳ кард:

Якум, ин феъл аз асоси замони ҳозираи шин мебошад;

Дуюм, барои ифодаи шакли инкорӣ феъли шин, ба он ду пешванд илова шудааст: аввал, ба ҷои пешванди таъкидии би- (биншин) муодили он – ни-ро овардааст: ни+шин=нишин; сониян, барои таъкид ва таъсири сухан, шоир услубан дигарбора пешванди инкорӣ на-ро бар он илова карда, садонокӣ пешванди таъкидии пеш аз асоси феълро таҳфиф кардааст: на+н+шин;

Сеюм, барои изҳори эҳсосот ва дуо бар асоси феъл (шин) бандаки феълии –ад-ро илова кардааст: на+н+шин+ад, ки ин гунаи овоии –од (оз) мебошад;

Чаҳорум, гузашта аз инҳо, алифи дуоро меафзояд: на+н+шин+ад+о.

Аз мазмуни мисраи дуюм бармеояд, ки феъли бинадо (бо иловаи пасванди –ад ва пасванд ё фонемаи алиф: бин+ад+о) дар ифодаи дуои бад омадааст.

Гайр аз ифодаи дуо, боз барои ифодаи дилсӯзӣ ва як навъ тасғиру тааҷҷуб ҳам аз алифи васл истифода менамуданд, ки ҳанӯз аз як байти Абӯҳафси Сугдӣ маълум аст.

Охуи кӯҳӣ дар дашт чӣ гуна давадо,

Чун надорад ёр бе ёр чӣ гуна бувадо. [2. 33]

Дигар алифе, ки "дар мақоми мотам ва мусибату андӯх ва ҳасрат ва охири алфози навҳа ба кор дароранд." [17. 260]. Намунаи беҳтарини чунин ифодаҳои мусибату андӯх, мотаму сӯгвориро дар "Гуштоспнома"-и Дақиқӣ ва "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ дида метавонем. Чунонки, Дақиқӣ аз забони Исфандиёр дар сӯгвории Зарир гуфтааст:

Дарега гаво, хусраво, меҳтаро!

Набарда саворо! Гузида гаво! [2. 304]

Дигар дар ифодаи нидои таҳсинӣ:

Подшоҳо, ба адлу бахшиши ту,

Гашта девори давлатат ҷаблак. [2. 431]

Бигзин малико, бигзин малико,

Пок табъи ту ба сони малако. [2. 196]

Илова бар инҳо, қисми зиёде аз вожаҳо, ки мансуби исму феъл мебошанд, дар осори сабки хуросонӣ бо афзоиши садоноки а/о корбаст шудаанд. Услуби нигориши чунин ҷумлаҳо ё мисраҳои байт ба равонии вазну қофия ва хушоҳангии назм мусоидат кардааст. Мисоли дигар оид ба амалу ҳаракат ва тарзи амал, ки маҳз тавассути афзудани фонемаи о (алиф) сурат гирифтааст:

Меҳмони ту хоҳам омадан, ҷононо,

Мутворику зи ҳосидон пинҳано.

Холӣ кун хонаву зи пас меҳмон о,

Бо ман касро ба хона-дар маншоно. [2. 448]

Дар байти зерин бо афзудани садоноки о дар вожаи найсон, ифодаи нисбат (абри найсонӣ)-ро мебинем:

Абр чун ту кай аст найсонӣ,

Зарр кай борад абри найсоно. [2. 370]

Дар баъзе байтҳо услубан ба вазифаи пасоянди "-ро" омадани садоноки афзудаи о-ро мебинем: камаро яъне камарро / камаратро:

Бар камаргоҳи ту аз кастии ҷавз аст, буто,

Чи кашӣ беҳуда кастиву чи банди камаро? [2. 370]

Ҳарчанд таъсири шеваҳоро дар осори сабки хуросонӣ муайян кардан басо душвор аст, аммо дар асоси муқоиса бо шеваҳои имрӯза, то ҳадде метавон баъзе вижагиҳои ин осорро баррасӣ намуд. Масалан, афзоиши фонемаи о (алиф) дар охири баъзе аз вожаҳо ба хусусияти халқӣ ва забони гуфтугӯӣ монанд мешавад. Илова ба як байти Абӯҳафси Сугдӣ, дигар намунаҳо овардан метавонем. Масалан, дар байти зерин, ин хусусият бештар ошкор гаштааст, ки дар ифодаи хоҳишу умед ва хулоса аз ҳаёт ифода шудааст:

Мард бояд, ки чигарсӯхта хандон бувадо,

Не ҳамоно, ки чунин мард фаровон бувадо. [2. 448]

Дигар сурудаи Фирӯзи Машриқӣ, ки бар ҳавои лаҳҷаи гуфтугӯӣ мебошад, намуна бар ин фикр шуда метавонад:

Навҳагар карда забон ҷанги ҳазин аз ғами гул,

Мӯй бикшодаву бар рӯй занон нохуно.

Гаҳ қанина ба сучуд афтад аз баҳри дуо,

Гаҳ зи ғам барфиканад як даҳан аз дил хуно. [2. 24]

Шодон маро ба ҷашм ҷунон омад,

Чун баттро тавораву қаҳдоно.

Аз ҳар сӯе фарог ба ҷони ту,

TILSHUNOSLIK

Баста ях аст пеш чу сандоно. [2. 196]

Ҳамин тавр, оид ба ифодаи фаъолият ҳам чанд намуна овардан метавон:

Дил бурд, чун бидонист, ки-м кард ношикебо,
Бигрехт, то чунинам девона карду шайдо. [2. 335]

Дигар аз вижагии савтии забони матни осори сабки хуросонӣ корбасти "алифи зоида" аст, ки дар алифбои имрӯза бо ҳарфи ё менависем ва мисоли онро дар ин сурудаи Абулҳасани Оғочӣ мебинем:

Агар шаб аз дари шодисту бода хусравиё,
Маро нишот заиф асту дарди дил қавиё.
Шабо, падида наёяд ҳаме каронаи ту,
Бародари ғаму тимори ман магар тувӣ?
Санои Ҳаррон некӯ ба сар тавонам бурд,
Ҳар он гаҳе ки ту ташбиби шеъри ман бувиё. [2. 386]

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Аз нигоҳи илми имрӯзаи савтиёт ба ҳодисаи афзоиши фонемаҳо дар осори шоирони сабки хуросонӣ назар кунем, метавон чунин натиҷагирӣ намоем. Дар забон калимаҳое ҳастанд, ки ҳатто барои соҳибони забон талаффузашон душвор аст. Аз ин рӯ, дар ин ҳолат, баръакси ҳодисаи коҳиш дар вожаҳои душворталаффуз фонемаеро илова мекунанд, ки дар илми забоншиносӣ афзоиш мегӯянд. Шоирон нафақат барои осонбаёнӣ, балки барои мувофиқ гардонидани талаботи вазни шеър аз ин қоидаи савтӣ корбасти менамоянд. [14. 72]

Оид ба ҳодисаи афзоиш ва навь гурӯҳҳои он савтиётшиноси тоҷик Т. Ҳаскашев маълумоти нисбатан мукамал додааст. Бинобар нишондоди ин муҳаққиқ, афзоиши фонемаҳо ду навь – таърихӣ ва муосир мешавад. Навъи калимаҳои ба ҳодисаи афзоиши таърихӣ ифодашуда, ҳамон вожаҳоеанд, ки дар марҳилаҳои аввали таърихӣ забон бо дигар шакл ифода шуда, сониян аз тарафи соҳибзабонҳо ба таври илова намудани ягон фонема дар шакли афзоиш омадаанд: шахрёр||шаҳриёр, мардкор||мардикор, калимаҳои таърихан афзоишёфта мебошанд, ки садонокҳои и ва о дар байни се ҳамсадои дар ҳамнишинӣ омада илова карда шудааст, ки ҳатто нормаи забони адабии имрӯза ҳолати афзудашудаашро қабул кардааст. Ба ин осори бозмондаи шоирони сабки хуросонӣ далел шуда метавонад, ки вожаҳои шахриёру Исфандиёр-ро бештар дар шакли аввалааш – шахрёр ва Исфандёр мушоҳида кардем:

Бӯстонафрӯз, тобон дар миёни бӯстон,
Ҳамчу хунолуда дар ҳайҷо синони шахрёр. [2. 35]
Ҳам он гаҳ чу гуфт ин сухан шахрёр,
Зарири сипахдору Исфандёр. [2. 263]

Тавассути ҳодисаи афзоиш шоирон як навь гунаи синоними фонетикии калимаҳоро ба қисмати луғавии забонамон дохил намудаанд, ки вожаи оҳанӣ=оҳанин намунаи он буда, аз нигоҳи морфологӣ сифати нисбӣ мебошад:

Ба даймоҳ ар эдун ки хоҳад Худой,
Бипӯшам ба разм оҳанин қабой. [2. 264]

Ҳодисаи афзоиш дар забони муосир дар қараёни нутқ мушоҳида мешавад. Дар ин навьи афзоиш баръакси афзоиши таърихӣ овози афзуда (иловашуда) ҳанӯз дар байни фонемаҳо ҷои устувор надорад, вале бо мурури замон устуворӣ пайдо мекунад. Калимаҳои ҳавой||ҳавоӣ, биной||биноӣ, ҷол||ҷой намунаи ин ҳодисаи савтӣ мебошанд [16. 105].

Гоҳе дар вақти чида шуда омадани калимаҳо пасванди ву||ю ба вазифаи пайванд афзуда мешавад, чунонки дар ин байти Абӯтоҳири Хусравонӣ:

Вафову мардумӣ имруз кун, ки дастрас аст,
Бувад, ки ин ҳолро фардо завол бувад.

Ё дар ин байти Майсари Ҳаким:

Ки бигзинам шаҳе донову бедор,
Ки ҳаст ин хуб донишро харидор.

Афзоиш ҳам дар гурӯҳи ҳамсадоҳо ва ҳам садонокҳо воқеъ мегардад. Ба калимаҳо вақте садонок афзуда мешавад, ки дар таркиби он вожа ҳамсадоҳо дар ҳамнишинӣ

омада бошанд, масалан, шахрёр (хрй), сохтмон (хтм), мардкор (рдк); (шахриёр, сохтумон, мардикор). Афзоиши ҳамсадо баръакси ҳодисаи афзоиши садонок аст, яъне дар байни ҳамнишиниҳои садонокҳо ба амал меояд, масалан, ҳавой(ои), ёбой (ой), чои (ои); (ҳавойи, ёбойи, чойи (кор). Бисёр фонемаҳо дар забони назм вобаста ба талаботи арӯз афзуда шуданашон мумкин аст, ки дар поён ба оварди намунаҳо нишон хоҳем дод.

Дар байти поён, садонокӣ и дар вожаи мурд илова шудааст.

3-ин аст меҳри ман ба маи сурх-бар, к-аз ӯ,

Шуд хурраи падида руҳи ғам бипажмурид. [2. 218]

Ғоҳе дар як вожа ду фонема афзуда шудааст, масалан, афзоиши ҳамсадои ҳ ва садонокӣ у дар вожаи Зардушт:

Хуҷастапаю номи ӯ Зардухушт,

Ки Оҳармани бадкунишро бикушт. [2. 249]

Дар забони осори манзум вожаҳо шакли ҷамъбандие мегиранд, ки он аз ҷамъбандии осори мансур як дараҷа фарқ дорад. Дар наср, одатан пасвандҳои ҷамъбандии -ҳо, -он (тоҷикҳо, ўзбекҳо, туркҳо; тоҷикон, ўзбекон, туркон)-ро корбаст менамоем, аммо дар назм туфайли ҳодисаи афзоиш ин суффиксҳо шакли фонетикии -ён-ро мегиранд:

Дирафши фурузандаи ковиён,

Бияфканда бошанд эрониён. [2. 273]

Ба пеши сафи чиниён истод,

Худованди додorro кард ёд. [2. 285]

ХУЛОСА

1. Хулоса, ҳодисаҳои савтии забони осори манзуми сабки хуросониро омӯхта, ба ин натиҷа расидан мумкин аст, ки вожаҳое, ки ба ин ҳодисаи забонӣ дучор шудаанд, дар натиҷа, як варианти фонетикии вожаҳоро дар забон ба вучуд овардаанд ва гурӯҳе аз онҳо то ба имрӯз идома кардааст.

2. Нахустин шоирони порсигӯӣ бо корбасти ҳодисаи афзоиш (хусусан, афзоиши а, о ва й) равонӣ ва оҳанги шеърӣ худро хуб таъмин намудаанд, ки дар ин таҳлил баррасӣ шуд.

3. Дар баробари инҳо, он чӣ дар ин осор бештар мушоҳида мешавад, ҳодисаи афзоиши алиф (а/о) мебошад, ки дар баробари адо намудани хушохонгӣ, ҳамчунон ифодаи дуо, корбасти он дар সিғаи дуои феълҳо, умед, хоҳишу ният, дилсӯзӣ, тасғир баринҳоро ифода намудааст. Маҳз ана ҳамин ҳодиса яке аз вижагиҳои асосии савтӣ ва услубии ашъори намоёндогони сабки хуросонӣ мебошад.

4. Дар адои ҳамаи ин масъулият, хизмати шоирони адабиёти тоҷикӣ форс, ки онҳо нафақат шеърӣ адабиёти ахлоқиву бадеиамонро баланд бардоштанд, балки забони миллиамонро серҷило намуда, таркиби луғавиашро ғанӣ гардониданд, бузург аст.

АДАБИЁТ

1. Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ (дар таҳти таҳрири Абдулғанӣ Мирзоев). – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1958. –407 с.
2. Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ (Таҳияи матн ва луғату тавзеҳот аз Худой Шарифов ва Абдушукур Абдусатторов) // Ахтарони адаб, ҷилди 2. –Душанбе: Адиб, 2007. –480 с.
3. Донишномаи Рӯдакӣ. – Душанбе, ҷилди 1. – 2008. –592 с.
4. Қосимӣ, З. Сабки адабӣ аз дидгоҳи забоншиносӣ / З. Қосимӣ, – Техрон, интишороти Амири Кабир – 2014. –277 с.
5. Қосимова, М. Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик / М. Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. –113 с.
6. Қосимова, М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои 9-10). Ҷилди 1 / М. Н. Қосимова. –Душанбе, 2012. – 568 с.
7. Маликушшуаро Баҳор. Сабкиносии ё таърихи татаввури насри форсӣ / Баҳор Маликушшуаро. – Душанбе: Бухоро, 2012. –570 с.
8. Муртозоев, Х. Вижагиҳои ифодаи хушохонгӣ дар ашъори шоирони сабки хуросонӣ / Х. Муртозоев // Паёми ДМТ, № 1. – Душанбе, 2020. –С. 184-188.
9. Мухторӣ, Қ. Хусусиятҳои луғавию услубии ашъори Рӯдакӣ / Қ. Мухторӣ. –Душанбе: Деваштич, 2006. – 130 с.
10. Мухторов, З. М. Таърихи забони тоҷикӣ / З. М. Мухторов. –Душанбе: Хумо, 2003. –152 с.
11. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ / Бурҳон Муҳаммадхусайни, – Душанбе: Адиб, ҷилди 1, 1993. –416 с.

TILSHUNOSLIK

12. Робиаи Балхӣ. ... Дарёи каронанопадид (маҷмӯаи ашъори боқимондаи Робиаи Балхӣ) (Таҳиягарон, муаллифони сарсухан ва муҳаррирони масъул: Анзурати Маликзод, Шамсиддин Муҳаммадиев). – Душанбе: ТҶБ "Истиқбол", 2010. –80 с.
13. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна / Д. Саймиддинов. – Душанбе, Пайванд, 2001. – 310 с.
14. Саломов, М. Вижагиҳои савтӣ, маъноӣ ва маҷозии фразеологӣи забони шеърӣ тоҷикӣ / М. Саломов. – Душанбе: Пойтахт, 2017. –266 с.
15. Холиқзода, Ш. Абӯшақри Балхӣ ва осори ӯ / Ш. Холиқзода. – Душанбе, 2013. –112 с.
16. Хаскашев, Т. Н. Фонетикаи забони адабии тоҷик / Т. Н. Хаскашев. –Душанбе: Маориф, 1989. –407 с.
17. Хоҷаев, Д. Донишномаи мухтасари таърихи афкори забоншиносии тоҷик / Д. Хоҷаев. –Душанбе, 2017. –303 с.
18. Шамисо, С. Сабкшиносии шеър / С. Шамисо, чопи нӯҳум, –Техрон, интишороти Фирдавс, 1382, – 323 с.